

УДК 334.758.4

Хірівський Р.П.,
к.е.н., в.о. доцента кафедри міжнародної економіки,
туризму та менеджменту ЗЕД
Львівський національний аграрний університет

ОЦІНКА СТАНУ ВЕЛИКОТОВАРНОГО ВИРОБНИЦТВА У СЕКТОРІ АПК ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Khirivskiy R.P.,
cand.sc.(econ.), acting assistant professor of the department
of international economics, tourism and foreign trade management
Lviv National Agricultural University

EVALUATION OF LARGE AND COMMODITY PRODUCTION IN THE SECTOR OF AIC IN LVIV REGION

Постановка проблеми. Реалізація аграрної реформи в Україні призвела до реформування власницько-господарських відносин шляхом роздержавлення та подальшої приватизації земельних фондів та засобів виробництва. Наслідком цих процесів стало функціонування агропромислового комплексу, котрий охоплює підприємства різноманітних організаційно-правових форм [1]. Однак слід відмітити, що більшість новостворених структур виявились непристосованими до умов ринку та неспроможними виконувати покладені на них функції.

Як показує досвід пострадянських країн та багатьох розвинених світу, вирішення проблеми продовольчої безпеки можливе тільки на базі використання великотоварних сільськогосподарських підприємств. Об'єднання дрібних товаровиробників в одній галузі в оптимальні за розмірами підприємства сприяє економії у засобах виробництва, зменшує логістичні та маркетингові витрати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній науці впродовж останніх років значна увага вітчизняних та зарубіжних вчених та економістів спрямована на дослідження товарності сільськогосподарських підприємств й визначення її впливу на ефективність господарської діяльності. Дослідження даної тематики пов'язані з іменами провідних вчених аграрної економічної думки як в Україні – В.Я. Амбросова [2], В.Г. Андрійчука [3], М.В. Зубця, Т.В. Маренича, П.Т. Саблука, так і закордоном – В.П. Арашкукової, Г.Г. Котової, Є.С. Оглобліна, О.А. Родіонової. У працях зазначених вчених досліджуються питання формування та функціонування великотоварного виробництва в аграрній сфері, вдосконалення механізмів державної підтримки та регулювання сектору АПК, питання організаційно-економічного механізму великотоварного виробництва, моделі економічних взаємовідносин.

Проте, вітчизняна наука та законодавство до цього часу не сформувала однозначних критеріїв визначення великотоварних аграрних підприємств, що затрудняє процес їх ідентифікації та дослідження діяльності. Це свідчить про актуальність теми, а відтак – зумовило вибір напряду дослідження у науковому та практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є розрахунок критеріїв встановлення великотоварних аграрних підприємств та дослідження їх розвитку в секторі АПК Львівської області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світова практика підтверджує, що у розвитку сільськогосподарських підприємств позитивною є тенденція до концентрації виробництва. Об'єктивною її основою є техніко-економічні переваги великого виробництва перед дрібним [3]. Великі сільськогосподарські підприємства мають можливість більш ефективно використовувати матеріальні фактори виробництва, що забезпечує зростання продуктивності праці і зменшення затрат виробництва та переробки продукції [4].

Незважаючи на посилення в останнє десятиліття процесів концентрації виробництва як в АПК України, так і Львівської області, зокрема, вітчизняне законодавство характеризується відсутністю чітких рамок щодо визначення великотоварних виробників в аграрній сфері, обмежуючись критеріями по економіці - загальною.

На даний час єдиним нормативним актом, що встановлює рамки великотоварного виробництва є Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності" № 523-17, в редакції від 22 квітня 2012 року, котрий регламентує, що "Великими підприємствами визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує двісті п'ятдесят осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік перевищує суму сто мільйонів гривень" [5]. На нашу думку,

така величина доходу є значно завищеною та не враховує реалій агропромислового комплексу, відносячи до категорії малих понад 80% аграрних підприємств області (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість великих аграрних підприємств у Львівській області

Величина підприємства		Рік		
		2012	2013	2014
Критерій				
Великі підприємства	Валовий дохід	4	6	7
	Кількість працівників	3	3	3
Середні підприємства	Валовий дохід	1	2	3
	Кількість працівників	28	29	27
Малі підприємства	Валовий дохід	171	178	155
	Кількість працівників	147	154	135

Джерело: складено автором на основі [1].

Окрім цього, вказані в законі критерії є значно звужені та не враховують усіх факторів виробництва в розрізі спеціалізації. Тому, при визначенні кількості та частки великотоварних підприємств області, нами додатково враховувались:

1) Земельні активи підприємства. Згідно даних статистичних збірників, у 2012–2014 роках середня площа земельних фондів підприємств області становила 1573,7 тис. га (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка кількості великотоварних аграрних підприємств Львівської області у розрізі земельних ресурсів

Показник	Рік			2014 р. у порівнянні до 2012 р., %
	2012	2013	2014	
Площа земельних фондів, тис. га	235298,0	283576,0	309328,0	131,46
Кількість сільськогосподарських підприємств, од.	178	186	165	92,70
Середня площа земельних ресурсів підприємств, га	1321,9	1524,6	1874,7	141,82
Кількість великотоварних підприємств, од.	30	36	35	116,67
Середня площа земельних ресурсів великотоварних підприємств	5987,0	6191,1	7313,5	122,15

Джерело: розраховано автором на основі [6]

Як бачимо з даних таблиці 2, процес концентрації земельних ресурсів підприємствами області набирає обертів, що свідчить про сталість тенденції до збільшення ролі великотоварних аграрних підприємств у сільськогосподарському виробництві області.

З іншого боку, неможливо оминати факт різкого зменшення дрібних аграрних підприємств області на фоні збільшення кількості великих структур. На нашу думку, ця тенденція є свідченням того, що дрібні виробники не витримують конкуренції з великими компаніями та припиняють власну діяльність, тим самим – вивільняючи земельні ресурси (переважно - орендні) для великотоварних виробників.

2) Рівень товарності продукції. Розвиток процесів концентрації у сільському господарстві області та, відповідно – збільшення обсягів виробленої продукції в розрахунку на одне підприємство призвели до зростання показників її товарності. Зокрема, в ході досліджуваного періоду (2012-2014 рр.) виявлено високий рівень товарності виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами, котрий має позитивну динаміку зростання (табл. 3). Зокрема, протягом 2012-2014 років цей показник зріс на 2,53 %.

Матеріали таблиці 3 демонструють, що нарощування виробничих ресурсів призвело до збільшення частки товарної продукції у загальному виробництві аграрної продукції та рості кількості великотоварних сільськогосподарських підприємств області.

3) Вартість валової продукції сільського господарства у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь. Впродовж досліджуваного періоду цей показник демонструє динаміку до зростання в межах 5-6% в рік і прогнозується на рівні 950-960 тис. грн. у 2016 році та характеризується значною диференціацією в залежності від спеціалізації підприємств. Зокрема, у сфері вирощування сої він склав 667,5 тис. грн., проти 1478,4 тис. грн. у галузі ріпаку (табл. 4).

Таблиця 3

Розподіл великотоварних аграрних підприємств
Львівської області згідно рівня товарності

Показник	Рік			2014 р. до 2012 р., %
	2012	2013	2014	
Вартість реалізованої продукції (млн. грн.)	2259,20	3854,90	5741,28	у 2,54 р.б.
Рівень товарності, %	86,57	91,18	89,10	102,92
Кількість великотоварних підприємств, од.	81	91	87	107,40
Кількість підприємств з товарністю до 50%, од.	23	21	15	65,21
Кількість підприємств з товарністю 50-90%, од.	76	71	63	82,89
Кількість підприємств з товарністю понад 90%, од.	79	94	87	110,12

Джерело: розраховано автором на основі [6-8]

Таблиця 4

Виробництво продукції у галузях АПК Львівської області (на 100 га угідь)

Продукція	Рік			Середнє значення	Кількість великотоварних підприємств
	2012	2013	2014		
Озима пшениця	520,0	502,9	996,5	673,1	33
Кукурудза	778,4	740,1	1071,7	863,4	18
Соя	659,0	517,9	667,5	614,8	18
Ріпак	1244,5	938,0	1478,4	1220,3	30
Соняшник	610,2	569,4	840,1	673,2	14

Джерело: розраховано автором на основі [6-8]

Оскільки сільськогосподарський комплекс Львівської області характеризується значною різноманітністю галузей, більшість з котрих мають свої умови, специфіку та оптимальні масштаби діяльності, у ході визначення критеріїв великотоварних підприємств області необхідно враховувати частку досліджуваних об'єктів на ринку продукції, на якій спеціалізується підприємство.

З цією метою нами було проведено визначення рівня концентрації ринку [9]. Позаяк для виміру ступеня концентрації ринку використовують декілька показників, у ході дослідження застосовано коефіцієнт концентрації та індекс Герфіндаля-Хіршмана [10].

Коефіцієнт концентрації показує відсоткову частку всіх продажів, яку обчислюють для певної кількості фірм. Його визначають як відношення обсягів продажу чотирьох найбільших фірм до загального обсягу продажу галузі [11].

Матеріали дослідження свідчать про високий показник концентрації ринку сільськогосподарської продукції. Нами зафіксовано тенденцію до його зростання у тих галузях, котрі характеризуються:

- 1) вищим рівнем конкуренції (виробництво озимої пшениці);
- 2) низьким рівнем інвестицій в галузь (виробництво м'яса ВРХ).

Зазначимо, що середня частка на ринках відповідних товарів коливається, залежно від галузі, у межах від 10,92% до 23,94% (при максимально можливому показнику – 25%) (табл. 5).

Таблиця 5

Концентрація ринку сільськогосподарської продукції Львівської області

Показник	Рік			Середнє значення 2012-2014 рр.	Середня частка найбільших підприємств
	2012	2013	2014		
Озима пшениця	35,32	38,96	56,78	43,69	10,92
Кукурудза	51,39	45,54	59,59	52,17	13,04
Соя	51,81	61,74	46,28	53,28	13,32
Ріпак	64,35	49,75	48,14	54,08	13,52
Соняшник	99,90	74,70	68,82	81,14	20,28
Вирощування ВРХ	43,63	46,48	50,86	46,99	11,74
Вирощування свиней	95,82	95,75	95,75	95,77	23,94
Вирощування птиці	89,63	78,56	79,55	82,58	20,64

Джерело: розраховано автором на основі [6-8].

У свою чергу зафіксовані процеси деконцентрації ринків, де домінувала обмежена кількість виробників – вирощування птиці, ріпаку та соняшнику, що спричинене приходом на ринок нових інвесторів та значним збільшенням масштабів виробництва. Так, протягом досліджуваного періоду виробництво ріпаку зросло на 25%, м'яса птиці – на 40%, а соняшнику – у 5 разів.

У зв'язку із значною різницею у кількості підприємств, котрі впливають на структуру та функціонування ринків досліджуваних галузей, вважаємо доречним доповнити аналіз ринкової концентрації визначенням індексу Херфіндаля-Хіршмана для вказаних ключових галузей сільського господарства Львівщини (табл. 6). Дослідження цього індексу дозволить врахувати роль не лише найбільш потужних підприємств сектору, а й визначити вплив усіх підприємств галузі на рівень конкурентоспроможності напрямку сільського господарства, в котрому вони функціонують.

Таблиця 6

Динаміка індексу Херфіндаля-Хіршмана у сільському господарстві Львівської області

Галузь виробництва	Рік			2014 р. до 2012 р., одиниць, ±
	2012	2013	2014	
Озима пшениця	464,57	529,44	1195,25	730,68
Кукурудза	932,00	725,61	1401,23	469,23
Соя	972,21	1232,33	850,36	-121,85
Ріпак	1224,30	923,65	1032,05	-192,25
Соняшник	4797,71	2123,50	1391,08	-3406,63
Вирощування ВРХ	657,90	727,74	924,94	267,04
Вирощування свиней	7673,79	7144,31	6401,46	-1272,33
Вирощування птиці	2771,21	1776,22	2070,76	-700,45

Джерело: розраховано автором на основі [6-8]

Результати опрацювання показників концентрації ринку восьми ключових галузей аграрної сфери Львівської області підтвердили диференціацію тенденцій ринкової конфігурації в них. Зокрема, варто виділити три групи галузей, котрі мають схожу динаміку зміни ринкової структури:

1) Галузі АПК, що вже досягли значного рівня концентрації ринку в минулі роки (до 7600 од. згідно індексу Херфіндаля-Хіршмана) та відчують значне збільшення конкуренції на ринку з приходом нових інвесторів. В першу чергу це стосується більшості галузей тваринницького напрямку (окрім виробництва м'яса ВРХ) та виробництва ріпаку, котрий є предметом значної зацікавленості іноземних інвесторів;

2) Галузі, котрі традиційно характеризувались великою кількістю гравців на ринку (вирощування озимої пшениці та кукурудзи) або великим терміном окупності інвестицій та до останнього часу - низькою інвестиційною привабливістю (виробництво м'яса ВРХ). В даному випадку відбувається вагоме зменшення підприємств на цих ринках при позитивній динаміці виробництва, що призвело до росту концентрації відповідних ринків;

3) Галузі, у яких відбулось різке збільшення виробництва в досліджуваний період - до 5 разів (вирощування сої та соняшника). Для них характерне значне збільшення кількості великотоварних виробників і, як наслідок - зменшення рівня концентрації ринків та ріст конкуренції між виробниками.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, можемо стверджувати, що ринок сільськогосподарської продукції Львівської області характеризується збільшенням масштабів діяльності аграрних підприємств, значним рівнем концентрації та має тенденції до вирівнювання цього показника в розрізі основних галузей завдяки збільшенню інвестиційної привабливості впродовж досліджуваного періоду при нарощуванні обсягів виробництва продукції. Також прослідковується динаміка до збільшення кількості великотоварних підприємств у сільському господарстві області при зменшенні загальної кількості аграрних структур загалом, що свідчить про консолідацію ресурсів та, на нашу думку, сприятиме формуванню оптимальних масштабів виробничої діяльності.

Водночас потрібно відмітити, що питання визначення та дослідження великотоварних підприємств в аграрному секторі України, як і в сфері економіки нашої держави загалом має значний потенціал для подальших досліджень, спричинений як недостатньою опрацьованістю тематики, так і високою динамікою розвитку галузі.

Література

1. Мушеник І.М. Оптимізація виробничої структури високотоварних сільськогосподарських підприємств / І.М. Мушеник // Інноваційна економіка. – 2013. – № 6. – С. 71-73.
2. Амбросов В.Я. Великотоварні підприємства як основа впровадження інновацій / В.Я. Амбросов, Т.В. Маренич // Економіка України. – 2007. – № 6. – С. 14-19.

3. Андрійчук В.Г. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти / В.Г. Андрійчук, М.В. Зубець, В.В. Юрчишин. – К. : Аграрна наука. – 2005. – С. 95-120.
4. Саблук П.Т. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції : практичний посібник / П.Т. Саблук. – К. : ІАЕ. – 2000. – 556 с.
5. Благун І.С. Функціональні моделі формування оптимальної структури виробництва / І.С. Благун, І.М. Мушеник // Держава та регіони. – Запоріжжя: ЗУДМУ. – 2006. – № 4. – С. 28-31.
6. Сільське господарство Львівщини за 2012 рік : стат. зб. / за ред. Крупки М. М. ; Головне управління статистики у Львівській області. – Львів, 2013. – 172 с.
7. Сільське господарство Львівщини за 2013 рік : стат. зб. / за ред. Крупки М. М. ; Головне управління статистики у Львівській області. – Львів, 2014. – 256 с.
8. Сільське господарство Львівської області за 2014 рік : стат. зб. / за ред. Крупки М. М. ; Головне управління статистики у Львівській області. – Львів, 2015. – 248 с.
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності : Закон України від 18.09.2008 р. №523-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 6. – С. 21.
10. Борисов В.Н. Микроэкономика / В.Н. Борисов. – СПб. : “Экономическая школа”. – 2015. – С. 1168-1169.
11. Вулфел Ч. Дж. Энциклопедия банковского дела и финансов / Ч. Дж. Вулфел. – Самара: Корпорация “Федоров”. – 2000. – 559 с.

References

1. Mushenyk, I.M. (2013), “Optimization the production structure of high-value agricultural enterprises”, *Innovative economy*, no. 6, pp. 71-73.
2. Ambrosov, V.Ya. and Marenych, T.V. (2007), “High-value enterprises as the basis of innovation's implementation”, *Ekonomika Ukrainy*, no. 6, pp. 14-19.
3. Andriichuk, V.H., Zubets, M.V. and Yurchyshyn, V.V. (2005), *Suchasna ahrarna polityka: problemni aspekty* [Modern agricultural policy: problematic aspects], *Ahrarna nauka*, Kyiv, Ukraine, pp. 95-120.
4. Sabluk, P. (2000), *Formuvannia ta funktsionuvannia rynku ahropromyslovoi produktsii* [Formation and functioning of agricultural produce], textbook, IAE, Kyiv, Ukraine, 556 p.
5. Blagun, I.S. and Mushenyk, I.M. (2006), “Functional models of optimal production structure”, *Derzhava ta regiony*, no 4, pp. 28-31.
6. General Department of Statistics in Lviv region (2013), *Agriculture of Ukraine for 2012*, edited by Krupka M.M., Lviv, Ukraine, 172 p.
7. General Department of Statistics in Lviv region (2014), *Agriculture of Ukraine for 2013*, edited by Krupka M.M., Lviv, Ukraine, 256 p.
8. General Department of Statistics in Lviv region (2015), *Agriculture of Ukraine for 2014*, edited by Krupka M.M., Lviv, Ukraine, 248 p.
9. “On amendments to some legislative acts of Ukraine on business regulations: the Law of Ukraine of 18.09.2008 № 523-VI” (2009), *Vidomosti Verhovnoyi Rady Ukrainy*, no 6, pp. 21.
10. Borysov, V. (2015), “Microeconomics”, *Ekonomycheskaya shkola*, St.-Peterburg, Russia, pp. 1168-1169.
11. Vulfel, Ch. (2000), *Entsiklopediya bankovskogo dela i finansov* “Encyclopedia of Banking and Finance”, Korporatsiya “Fedorov”, Samara, Russia, 559 p.